

Микола НІКОЛАЄВ

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОДНІЄЇ «ПРОБЛЕМНОЇ» МОНОГРАМИ НА ОЛЬВІЙСЬКИХ МОНЕТАХ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ IV СТ. ДО Р. Х.

INTERPRETATION OF ONE "PROBLEM" MONOGRAM ON THE OLBIA COINS OF THE LAST QUARTER OF THE IV CENTURY BC.

Як відомо, ольвійські «борисфени» належать до найпоширеніших монет Північного Причорномор'я античної доби. На сьогодні вважається, що рівень їхнього вивчення є доволі високим; дослідниками побудована усталена класифікація цих монет; декілька років потому нами запропонована хронологічна схема емісії «борисфенів», яка базується на синхронізації епонімного каталогу *IOSPE I² 201* та у цілому підтверджує (за деякими уточненнями) схему карбування «борисфенів» П. Каришковського. Також питання, яким переймались, зокрема, П. Каришковський та В. Анохін, щодо епонімного характеру диферентів на «борисфенах» остаточно вирішено останніми роками; *диференти не мали епонімного характеру, проте велика група епонімів – вихідців із вищої еліти поліса – у суміжні роки виконувала посаду монетних магістратів (або фінансувала випуски); це є підґрунтям для отримання відносно точного просопографічного датування відповідних «борисфенів».* Разом із просопографічним датуванням досягається і просопографічна інтерпретація, тобто ототожнення диферента з реальною історичною особою. Водночас просопографічна інтерпретація диферентів на «борисфенах» виконана лише частково; відповідно, є актуальним продовження досліджень у згаданому напрямку. Отримана інформація, що «борисфени», які не мають явної кореляції з епонімним каталогом, пов'язані з другорядними елітними родинами; але просопографічна інформація про другорядні родини є фрагментарною; відповідно, це спричиняє проблеми щодо їхньої інтерпретації. Отже, маємо ще забагато як зовсім нерозшифрованих ольвійських диферентів, так і диферентів, для яких існує високий ризик інтерпретації та запропоновані чисельні нездоланні на сьогодні альтернативні варіанти читання. Відповідно, подальше просування у напрямку інтерпретації «проблемних» диферентів передбачає необхідність продовження поглиблених досліджень кожного із таких, зокрема, шляхом врахування загально світового досвіду; необхідність його застосування, практично, не відчувалася на початковому етапі досліджень диферентів (*The Ukrainian Numismatic Annual. 2024. У друку*).

Відповідно, доповідь присвячена інтерпретації одного з таких «проблемних» диферентів на ольвійському «борисфені». Найперше «борисфен» з диферентом показаний у монографії П. Каришковського (Каришковский, 1988: 81; № 17, група 2). При цьому такий диферент відсутній як у фундаментальній статті П. Каришковського «Ольвийские «борисфены» 1968 р.,

так і у докторській дисертації дослідника (табл. 41. с. 170). Ця інформація свідчить про те, що цей «борисфен» є надзвичайно рідкісним. Щоб переконатися у цьому, розглянемо матеріали інших дослідників. Так, у каталогах О. Зографа (1951р.), В. Анохіна (1989 р. та 2011 р.), Н. Фролової та М. Абрамзона (2005 р.) «борисфен» з таким диферентом відсутній. Немає його також у каталогах Г. Макандарова (2019 р.), І. Станіславського (2003 р.) та монографії В. Пиворовича (2008 р.). Лише у каталозі В. Нечитайла (2000 р.) такий «борисфен» згаданий під № 273, група 2, проте відсутня загалом традиційна для «борисфенів» вказівка на кількість варіантів о.с. Монети групи 2 за П. Каришковським утримують 7 диферентів (15, 16, 17, 18, 19, 20, 21); п'ять із цих диферентів отримали наше достатньо надійне просопографічне тлумачення іменами епонімів, також і просопографічне датування останнім десятиліттям IV ст. до Р. Х.

В нашій монографії 2022 р. (с. 82) ми врахували диферент **Ⲛ**, але втрималися від будь яких висновків, не маючи «на руках» такої монети. На нашу думку, «борисфен» з диферентом № 17 (за П. Каришковським) є надзвичайно рідкісною, вірогідно, пробною монетою, або його зовсім не існувало. Спількування з найавторитетнішими спеціалістами з ольвійської нумізматики також підтвердило відсутність такого артефакту.

До того ж слід зазначити, що монограма, аналогічна диференту № 17, є присутньою на одному з номіналів так званої «обольної серії», ймовірно, діхалків (див. каталоги В. Анохіна (Анохин, 2011: №№ 265, 266), В. Нечитайла (Нечитайло, 2000: №№ 207, 208), Є. Колесніченка (Колесніченко 2021 №№ ба, бб, бв)). В. Анохіним ці монети датуються 330–325 рр. до Р. Х. (рис. 1). Таке датування ми надійно підтвердили іншими монограмами цієї серії. Так монограма **Ⲙ** (Анохин, 2011: № 267; Нечитайло 2000: № 210) ототожнюється із відомою історичною особою – епонімом 327 р. до Р. Х. на ім'я Εὐρήμων Τυρσιθέου; монограма **Ⲛ** (Анохин 2011: № 273; Нечитайло 2000: № 216) ототожнюється з епонімом 325 р. до Р. Х. на ім'я Διστέφης Ἐστιάίου. Зазначимо, що в каталозі Є. Колесніченка наведено графічний варіант монограми **Ⲛ** (горішня частина трикутника має вертикальну гасту (Колесніченко 2021 №№ ба, бб, бв)). (рис. 1, справа).

Рис. 1. Монети «обольної серії» з різновидами монограми **Ⲛ**.

Присутність аналогічного диферента на «борисфені» № 17, тобто випущеного приблизно через двадцять років після розглянутих вище монет «обольної серії», суттєво не відповідає традиції успадкування родових імен.

Повернення до монетної магістратури магістрату **Α** через два десятки років також є малоймовірним.

Для подальшого тлумачення монограми **Α** скористаємося загальноантичним досвідом. Так, аналогічну монограму утримують бронзові монети Деметрія I Поліоркета (Δημήτριος ὁ Πολιορκητής), полководця та македонського царя (306–283 рр. до Р. Х.), карбовані у Пеллі (https://www.cngcoins.com/Lot.aspx?LOT_ID=70057). Монограма (рис. 2) однозначно інтерпретується ім'ям Деметрій. Втім слід зазначити, що на відміну від диферента № 17 монограма Деметрія I Поліоркета утримує у нижній частині вертикальну гасту, до якої додано півколо літери *ρο*. Така деталізація пов'язана зі збільшенням абсолютного розміру монограми на монеті Деметрія на відміну від «обольної серії».

Рис. 2. Монета Деметрія з монограмою.

Отже, повертаючись до досліджуваних ольвійських монет «обольної серії», зазначимо, що монограма **Α** позначає особу магістрата на ім'я Деметрій. На жаль, раніше нами було встановлено, що ім'я Деметрій (Δημήτριος) не має просопографічної компоненти та є одним із найпоширеніших в Ольвії. Десятки пам'яток лапідарної, керамічної та магічної епіграфіки Ольвії утримують таке ім'я. З урахуванням того, що посаду монетного магістрата виконували вихідці з вищої та другорядної еліти, можливо умовно вважати, що за цією монограмою прихована історична особа – Деметрій Сократів (Δημήτριος Σωκράτους) – рідний брат епоніма Ольвії 319 р. до Р. Х. Гікесія Сократова (Γκέσιος Σωκράτους). Ця особа, разом з іншими епонімами Ольвії та вихідцями із вищої еліти, згадана у синхронному документі (орієнтовно 330–315 рр. до Р. Х.) – графіті IGDOlbia 95 фіаса Бореїків: (.....) Καλλίνικος Φιλ[οξέ]νου, [Ποσει]δώνιος Σωκράτους, Ἦροσῶν Φιλοξένου, Δημήτριος[ς] Σωκράτους, Φίλων Σωκράτους, Βορεικοὶ θιασίται. Втім, доказати це майже неможливо. Слід пригадати наявність монетних скорочень ΔΗΜΗ (срібло), ΔΗ (мідь), які, безсумнівно, належать іншим особам на ім'я Деметрій. Отже, загалом, як підсумок проведеного дослідження: монограма **Α** на монетах «обольної серії» 330–325 рр. до Р. Х. належить особі з невідомого роду на ім'я Деметрій; перспективи просопографічної інтерпретації монограми відсутні внаслідок поширеності імені в Ольвії та в античному світі.